

Az 1940-es évek dél-dunántúli lakosságcseréjének múzeumi reprezentációja a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

VASS ERIKA

Absztrakt: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum közel 60 hektár területen mutatja be Magyarország népi építészetét és lakáskultúráját. Az építészeti jellegzetességek mellett az utóbbi években egyre nagyobb hangsúlyt fektetünk a paraszti életvilágok (munkák, folklórelemek) részleteinek bemutatására. Ennek részeként olyan zárterű kiállításokat készítünk, melyek az enteriőrök mellett értelmező keretként szolgálnak. Ebbe a sorba tartozik a történelmi eseményeknek a mikrotörténelem szemszögéből való ábrázolása. A múzeum hidasi házának hátsó részében létrejött kiállítás a bemutatott szituációk mögötti információk feltárását célul tűző irányzat egyik első eleme. A kiállítás célja a II. világháborút követő kényszerű lakosságcserének a személyes narratívák felőli bemutatása. A tankönyvekből megismerhető nemzeti narratíva helyett a látogatók a történeteknek a mindennapi életre gyakorolt hatását ismerhetik meg az eseményeket átélt 12 személlyel készített interjú alapján. Az volt a szándékom, hogy a látogatók körében mélyebb érzelmi részvételt érjek el az interpretációs eszközök alkalmazásával.

Kulcsszavak: kitelepítés, svábok, bukovinai székelyek, felvidéki magyarok, szabadtéri múzeum, mikrotörténelem

Bevezetés

A II. világháborút közvetlenül követő időszakban Európa-szerte többek között a különböző népcsoportok politikai erőszakkal végrehajtott áttelepítése jelentett sokakat megrázó eseményt. A traumát okozó történetek sokáig feloldhatatlan ellentéteket szítottak a kényszerűségből egy településre sodort lakók között. A magyarországi németeket, hasonlóan a csehszlovákiai és lengyelországi sorstársaikhoz, Németország II. világháborús szereplése miatt kollektívan vonták felelőségre, és 1946–1948 között jelentős részüket (megközelítően 200.000 főt – Füzes 1991: 33–34; Tóth 1993: 21.) Németországba telepítették ki. A bukovinai székelyeket még 1941-ben telepítették át önszántukból, jobb jövő reményében az

akkori Jugoszláviától visszacsatolt Bácskába, ahonnan azonban 1944 őszén a háború forgatagában el kellett menekülniük (kb. 10.000 főnek – Szóts 2001: 144). A székelyek és az 1947–49-ben Csehszlovákiából szintén kollektív bűnösség elve alapján kitelepített felvidéki magyarok egy része Tolna és Baranya megye korábban németek lakta településeire került.¹

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum muzeológusaként 2011-ben ennek az időszaknak a bemutatására vállalkoztam *A történelem sodrában. Lakosságcsere a Dél-Dunántúlon az 1940-es években* című kiállítás keretében. Nem a történelem tankönyvekben szereplő konkrét történelmi adatok, politikusok érdekeltek, hanem a témát a mikrotörténelem szemszögéből közelítettem meg: hogyan élték meg ezt a tragédiát az azt elszenvető emberek, milyen mentalitásbeli különbségek alakították a különböző népcsoportok közötti előítéleteket, a résztvevők mennyire tudták feldolgozni az eseményeket. Úgy éreztem, ezzel a megközelítéssel közelebb vihetem a látogatókat az egykor történtek megértéséhez, és a személyes történelem szemszögéből hitelesebben ábrázolhatom az eseményeket.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum egyik alapvető módszere, hogy a családtörténetek felől közelítjük meg az egykori életet, a bemutatott szituáció és dátum az adott házban élt családhoz kötődik. A lakosságcserét tárgyaló kiállítás célja a ház első felében látható enteriőrök kibontása, értelmezése, hiszen addig elsősorban a teremőr interpretációjára épült a házban kiállított tárgyak és a szituáció megértése. Ezért nem vállalkoztam a jelenség komplex bemutatására, hanem a berendezésben látható tárgyakból indultam ki, adatközlőim pedig dél-dunántúli falvakban élő személyek voltak. Tanulmányomban azt mutatom be, hogyan jött létre az 1940-es évek dél-dunántúli lakosságcserejét feldolgozó kiállítás a hidasi lakóházban, ez minden tér el a múzeum többi egységétől, és hogyan viszonyulnak hozzá a látogatók.

A kiállítás elkészítését hosszas kutatás előzte meg, kezdve egyetemi szakdolgozatomtól, melyet a kübekházi svábokról írtam (Vass 2001: 99–149). 2000–2004 között a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum néprajzkutatójaként kutattam a Völgységben. Meghatározó élményem, amikor 2000 szeptemberében a cikói búcsúban a misére várva két bátaszéki asszonnyal ismerkedtem meg, egyikük a malenkij robotot is megjárta. A beszélgetés később otthonukban folytatódott, majd idővel más településeket is bevontam a kutatásba. Ennek eredménye az ulmi Donauschwäbisches Zentralmuseum *Háztörténetek. Német sorsok a Duna mentén* című kiállításának cikói háza (Vass 2002a 443–469, 2002b 18–24), illetve a szekszárdi múzeumban 2003-ban bemutatott *Ruha teszi az embert* című kiállítás

¹ Az akkori Csehszlovákiából kb. 90.000 fő érkezett Magyarországra a szervezett áttelepítés keretében, ezen felül pedig még azokkal is számolnunk kell, akik átszöktek a határon az éjszaka leple alatt (Vadkert 2007: 303–304).

(Vass 2003: 152–153), amelyen sváb, bukovinai székely és felvidéki magyar viselet is látható volt.

Korábbi kutatásaim alapján (az említetteken kívül a Fejér megyei Etyek, Gánt, Vértesboglár, a Pest megyei Dunaharaszti, Vecsés) és a témáról szóló szakirodalom (Albert 1983; Csupor 1987; Tóth 1993, 2008; Vadkerty 2007.) ismeretében elmondható, hogy hasonló folyamatok játszódtak le másutt is, és a lakosok ugyanolyan nehézségeken mentek keresztül. Épp ezért a lakosságcsere témája a más településekről származó, a kérdésben érintett látogatókban, illetve családtagjaikban is elindíthatja az emlékezést, ahogy az a vendégkönyv bejegyzéseiből is kitűnik. Nekem is volt módom ilyen emberekkel találkoznom a kiállításban, és a velük folytatott beszélgetések alapján úgy éreztem, hogy a kiállítás saját családi emlékeik megőrzése, továbbadása és identitástudatuk megerősítése szempontjából is fontos volt.

A hidasi ház a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

Annak ellenére, hogy a lakosságcsere szinte egész Magyarországot érintette, a kiállítás helyszínválasztása azért a Dél-Dunántúlra, ezen belül is a Völgységre esett, mert a Szabadtéri Néprajzi Múzeum lakóépületei közül a hidasit építtette olyan sváb család a 19. században, amelynek leszármazottai közte voltak a faluból 1946-ban Németországba kitelepített 1.165 főnek (Videcz 1999: 103). A ház jószágaival, bútoraival együtt egy távoli otthonából szintén kiűzött bukovinai székely család tulajdonába került. A beköltöző Biszak Ferenc és családja a meneküléskor csupán a ruhaneművel telerakott festett menyasszonyi ládát és a szövőszéket tudta magával hozni.

A Zentai Tünde rendezésében 2005-ben létrejött Dél-Dunántúl tájegység a Szabadtéri Néprajzi Múzeum korábbi gyakorlatának megfelelő módszerek alkalmazásával született meg, és a kurátor nagy hangsúlyt fektetett a házakhoz kapcsolódó családok történetére.

„A népi építészet, a lakásbelső, a telekelrendezés, a gazdasági üzem, a településforma helyi sajátosságainak a szokásos bemutatása mellett célunk az volt, hogy megjelenítsük a Dél-Dunántúl jellegzetes kistájai – például az Ormánság, a Sárköz, a somogyi Zselicség – hagyományos kultúráját. El kívántuk kerülni az általánosító életmód-rekonstrukciókat, a tipikus jellemvonásokat konkrét családok, konkrét időhöz kötött tárgy világán keresztül érzékeltetjük” (Zentai 2005: 3).

A muzeológus korábbi tervei szerint a kezdetben sváb család lakta hidasi ház eredeti épületként került volna Szentendrére, ám abból időközben az Országos

Műemléki Felügyelőség irányításával tájházat alakítottak ki. Ezt követően döntött Zentai Tünde a hiteles másolatban való felépítés mellett (Zentai 2003: 178).



1. kép. *A hidasi ház a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban.* 2011. Fotó: Deim Péter

A múzeumépítés korai szakaszában az építészeti jellemzők bemutatásán volt a hangsúly. Ezt példázzák az 1959-et bemutató hidasi ház első lakásának tüzelőberendezései, melyeknél a kurátor archaizáló rekonstrukcióval élt. Az épület 20. század eleji állapotához igazította a konyha és a második szoba falán átbújtatott takaréktűzhelyet, az első szobában pedig egy Aranyosgadányból származó, magyar nemzeti címerrel díszített táblás kályhát építtetett fel, mert ezek kuriózumnak számítottak, és kiállításukra a tájegység többi házában nem lett volna lehetőség.

A tájegységet rendező muzeológus a hidasi ház bemutatásának célját abban látta, hogy az

„...egymásba kapcsolódóan szemlélteti a Schwäbische Türkei területének német és bukovinai székely lakáskultúráját, a 20. század közepén történt erőszakolt népmozgásokat, valamint a földműves munkássá – itt bányásszá – válásának folyamatát” (Zentai 2003: 14).

Az 1959. év választása újszerűnek tekinthető mind a múzeumban, mind a dél-dunántúli tájházak ismeretében. A 2005. évi megnyitásakor ez volt az időben leg-

közelebbi bemutatási időpont a múzeumban, továbbá Zentai Tünde kívülállóként felvállalta az együttélés időszakát, amire addig nem volt példa.

Szekszárdi muzeológusként 2000–2004 között sok dél-dunántúli tájházat ismerhettem meg. Ezekben azonban a három népcsoport tárgyi anyaga mindig egymástól jól elkülönítve jelent meg, teljesen hiányzott a reflektálás az együttélésre, hiszen a kiállítás létrehozóiban is élt még a tragédia emléke, amit szerettek volna meg nem történné tenni. A tájházak létrehozói a bemutatásnál nem alkalmazkodtak egy konkrét évszámhoz, hanem a közösség tagjai által értékesnek, megőrzendőnek érzett, különböző korszakokból származó tárgyakat adták a gyűjteménybe. Ezek sem egy konkrét családra jellemző mennyiségben kerültek be, hanem bizonyos tárgyakból (pl. imakönyvek, szentképek, vasalók) több található, míg a jelentéktelennek érzett vagy a mindennapos használatban elnyűtt tárgyak kimaradtak.

Jan Assmann szerint „a társadalmak azáltal formálják önelképzelésüket s teszik nemzedékeken át folytonossá identitásukat, hogy kialakítják az emlékezős kultúráját” (Assmann 1999: 18). A tájházak mint a lokális emlékezet ébrentartói és továbbörökítői azt a képet reprezentálják, ahogyan a helybeliek önmagukat kívánják láttatni a tágabb társadalmi nyilvánosság előtt. Habár a társadalmi gyakorlatban már rendszeresek a vegyes házasságok, a tájházat létrehozó helyiek a II. világháború előtti időszaknak, illetve saját származásuknak állítottak emléket a tájházon keresztül, az elveszett térnek és közösségnek, amit az idő megszőpített, és ami ezáltal felértékelődött. Az is motiválta a tájházat berendezőket, hogy megmutathassák: nem csak a másik két csoporthoz tartozó személyeknek, hanem nekik is vannak értékes, díszes tárgyaik.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum hidasi házában a tárgyak egy része a Biszak családtól származik, más része pedig más hidasi családoktól, ilyen tárgye gyűjtésként csakis a múzeumi bemutatás során álltak össze, de visszaemlékezések alapján, az eredeti társadalmi helyzetnek megfelelően, hitelesen újraalkotott kontextusban. Habár tematikájában újat hozott az 1959. évi berendezés, azonban úgy éreztem, hogy ennek az összetett történelmi folyamatnak a megértéséhez nem elegendő az életkörülmények újraalkotása. A berendezésben a német bútorok között 1920-ban Andrásfalván készített láda és bukovinai székel szőttesek láthatók, de a látogatóink nagy része nem tudja, melyik tárgy milyen eredetű, nem ismerik a berendezés létrejöttének hátterét, és számukra a tárgyak elsősorban esztétikai okok miatt lesznek emlékeztetők.

A kiállítási koncepció előzményei

Ahhoz, hogy a tárgyak jelentéssel telítődjenek, a szabadtéri múzeumok *in situ* módszere mellé az addig üresen álló hátsó, egykor gazdasági részben egy

értelmező, *in context* kiállítást terveztem meg,² melynek megtekintése után a látogatók számára egyértelmű, hogy milyen körülmények közé került a házban élő Biszak család.

A kiállítás annyiban tér el a Szabadtéri Néprajzi Múzeum korábbi irányvonalától, hogy nem a látogatók azon elvárására épül, ami az ünnepek vagy hétköznapi megélését, a közös gyökerek, a hagyományos paraszti értékrend megtalálását állítja középpontba.³ Ezek helyett egy komoly társadalmi traumát tár a látogatók elé, melyet évtizedeken keresztül elhallgatás vett körül, hiszen a résztvevők féltek az újabb megtorlástól. Emiatt a magyarországi németek azon generációjának nagy része, amely a kitelepítést követően született Magyarországon, sosem tudott igazán közel kerülni a saját kultúrájához. Tapasztalatom szerint a mostani 30–40-es éveiben járó korosztály az, amelyik ismét tudatosan felvállalja identitását, gyakran úgy, hogy németül már nem vagy csak kevéssé beszélnek.

Szabadtéri múzeumi tanulmányútjaim során két szemléletes példát láttam a társadalmi problémák múzeumi reprezentációjára: a hollandiai Arnhemben a *Nederlands Openluchtmuseum*ban annak a 12.000 katonának és családjának állítottak emléket, akik 1951-ben az újonnan megalakult Indonéziából menekültek el Hollandiába, sose látott környezetbe, mert korábban a holland kelet-indiai hadsereg katonái voltak. A németországi Detmoldban található *LWL-Freilichtmuseum Detmold – Westfälisches Landesmuseum für Volkskunde* egyik házában pedig egy zsidó család 1932. évi élete jelenik meg, de a ház egy részében, külön egységben a holokauszt okozta tragédia is bemutatásra kerül nemcsak a családtagok, hanem más áldozatok életén keresztül. E két példa hívta fel a figyelmemet arra, hogy amennyiben az enteriőr mögötti történet megkívánja, termes kiállítási egységek alkalmazásával lehet bővíteni a kiállítást, hogy megmagyarázzam a látogatóknak az adott konfliktust.

Az Ébli Gábor által „antropologizált múzeum”-ként definiált intézmény szervező elve az emberközpontúság. Nem a világon és tárgyain uralkodó emberé, hanem az azokkal együtt élőé. A múzeum küldetése az ember és a környezetének tárgyai közötti összetett viszony feltárása, ahol a szempontok közül a szimbolikus konnotáció lépett az első helyre, vagyis a tárgy fizikai valójához nemigen köthető, ám szubjektív és társadalmilag rétegzett, dinamikusan változó tényezők (Ébli 2005: 15–16). Lényeges megemlíteni Fejős Zoltán azon gondolatát, mely szerint közvetve, közvetlenül a néprajz az egyik legfontosabb „szállítója” a kollektív identitás megalkotásához szükséges építőanyagoknak. Az „objektívált” kultúra segítségével – melynek egyik fő teremtője – a néprajz a társadalmat az azonosságtudat

² Barbara Kirshenblatt-Gimblett elméletét Frazon Zsófia foglalta össze (Frazon 2011: 76–77).

³ A Szabadtéri Néprajzi Múzeum látogatói felméréseit Nagyné Batári Zsuzsanna elemezte (Nagyné Batári 2012: 211–218).

kidolgozásához, életben tartásához kulturális ismeretekkel látja el (Fejős 2003: 63). Ez egyúttal felelősséget is jelent a kurátor számára, hogyan és milyen építőanyagokat biztosít ehhez.

A kiállítással nem végleges igazságot akartam az emberek elé tárni, hanem egy eleven párbeszédet, melyhez a látogatók is hozzájárulhatnak saját történeteik megírásával. A kiállítás a saját és az idegen kultúra viszonya, a kulturális konfliktus, az asszimiláció, az otthontalanság, kiszolgáltatottság témáit veti fel. Az emberek bizonytalan, átmeneti léthelyzetbe kerültek, amikor a korábbi rend már felborult, de az új még nem látszott. Az elmúlt évtizedek alatt a résztvevőkben és lezármazottaikban is szinte teljesen egységes kép alakult ki az akkori tragédiáról, azt mindenki veszteségként élte meg. Nyilván árnyaltabb lett volna a kép, ha közvetlenül a kitelepítések után készülnek az interjúk, de az elmúlt évtizedek során kialakult narratíva annak megismerését nem teszi lehetővé. Egyedül a Magyarországról önként Csehszlovákiába távozó szlovákokról említették meg a felvidéki magyarok, hogy az innen elköltöző szegény sorsú családok új lakóhelyükön szabadon választhatták ki valamely nagygazda nagyméretű portáját, így számukra a társadalmi mobilitás lehetőségét jelentette az új lakóhely. (Ezt erősítették meg a Magyarországon élő szlovák adatközlőim is.)

A kutatás során nagy hangsúlyt fektettem a mentalitásbeli különbségekre (Vass 2005: 135–153), hiszen a terepmunka alatt akarva-akaratlanul felbukkantak a különböző csoportok közötti feszültségek, az 1945–47 közötti időszakban felgyülemlett sérelmek, fájdalmak. A kiállítás rendezése során épp ezért tudatosan törekedtem arra, hogy a lakosok egymásról alkotott előítéletei helyett mindegyik népcsoport a maga teljességében jelenjen meg. Ennek az eredménye az is, hogy a bemutatásra kiválasztott személyek számát nem a nemzetiségi arányok alapján határoztam meg, hanem mind a három csoportból egyaránt négy-négy főt választottam. A 12 életutat éreztük múzeumpedagógus munkatársammal, Molnár Józseffel megfelelőnek a múzeumpedagógiai foglalkozások kiscsoportos feldolgozásához is.

A kiállítás megvalósítása

A kiállításához Buzás Miklós látványtervező sötét tónust, durva alapanyagokat választott, hiszen ez illik a komor témához. A szövegek fekete alapszínű tablókra kerültek, és a nagyméretű fekete-fehér képek is ezt a nyomasztó légkört erősítik. A film megtekintéséhez kényelmes székek helyett zsákokat és egyszerű faladákat helyeztünk el, mint amilyenekben a kitelepített személyek magukkal viheték kevés holmijukat.

A kiállítás szövegeinek színében következetesen három színt alkalmaztunk, hogy ezáltal is segítsük a látogatókat: a felvidéki magyarok szövege zöld, a sváboké sárga, a bukovinai székelyeké pedig piros színt kapott.

Mivel a kiállítás középpontjában az egyéni életutak állnak, az elsődleges vezérelv nem a kronológián nyugszik, hanem az életutak főbb elemein. Az időrend csupán a három csoport történetét ismertető tablónál volt lényeges, ezen kívül azonban a sztereotípiák, látogatói visszaemlékezések, a menekülés (vagon, szekér, bukovinai székelyek útját ismertető film) köré épülnek fel az egyes jelenetek. A kurátori tevékenység mellett természetesen még sokak munkájára volt szükség ahhoz, hogy a kiállítás létrejöjjön.⁴

Prezentációs technikák

SZÖVEGEK

A prezentációs technikák közül a hangsúlyt a vizuális elemekre (archív fotókra, filmekre, hanganyagokra) helyeztem, a szövegeknek elsődlegesen a konkrét történelmi tények közlésében és interpretálásában szántam szerepet. A szövegeket onnan kezdtem el felépíteni, hogy először a korábbi évszázadok fontosabb eseményeit ismertető, általános történeti összefoglalót írtam a svábokról, a bukovinai székelyekről és a felvidéki magyarokról. Ezt egy térképpel egészítettem ki, amely Kelet-Közép-Európa 1938–1949 közötti etnikai átrendeződését ábrázolja.

A történeteket átélt személyekkel való azonosulás megkönnyítése céljából szituációs kártyákat is készítettem: a kiállításba érkező látogatók első lépésként a 12 élettörténet egyikét húzzák ki, pontosabban annak első felét addig a pontig, amikor el kellett hagyniuk otthonukat. Itt arra törekedtem, hogy bizonytalanságban hagyjam az olvasót, mi is fog vele történni, hogy elinduljon a kiállításban megtudni, mi lett az általa választott személy további sorsa. Így például Harcsa Pálné, Kiss Margitról első lépésben ennyit tud meg a látogató:

⁴ A levéltári kutatáshoz Bank Barbara nyújtott segítséget, a völgységi terepmunkához pedig Csibi Krisztina, Partiné Harcsa Magdolna és Rónai Józsefné. A látványtervet Buzás Miklós készítette, és ő irányította a kivitelezést, melyben a Múzeum kivitelezési, restaurátor és nyilvántartási osztályainak munkatársai közreműködtek. A múzeumpedagógiai rész kidolgozásában Csesznák Éva, Kovács Zsuzsa és Molnár József vettek részt. A filmet Hugyecsek Balázs, Rizmayer Péter és Vass Erika forgatták, a feldolgozásban Halák Emese segített. A szövegeket Nagyné Batári Zsuzsanna fordította angolra. A kiállítás létrejöttét a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.



2. kép. *A szítációs kártyák.* 2011. Fotó: Vass Erika

„1937-ben születtem a csehszlovákiai Nagysallóban. A családom jómódú volt, 27 hold földünk és 1,5 hold szőlőnk volt. 7 éves koromban a háborús bombázások miatt gyakran a pincébe kellett menekülnünk. Utána egy kicsit kezdett javulni a helyzet, de 1945-ben édesapámat és a 16 éves bátyámat elvitték Csehországba földmunkára, hogy megtörjenek minket. 3 hónapig azt sem tudtuk, hol vannak. Édesapámat 1 év múlva hazaengedték, a bátyámat úgy szöktette haza, mert őt nem engedték. Megint elindult a munka, erre jött a hír, hogy el kell hagyni az országot, és elvisznek bennünket valahova. Hogy hova, azt nem tudtuk. A falu elhagyása örök emlék a szívemben, 10 évesen azt a borzalmat végignézni, amit a szülőkön láttam, soha nem lehet elfelejteni.”

A kiállításban látható filmben Harcsa Pálné is beszél, így itt már az arcát, hangját, személyiségét is megismeri a látogató, a kiállítás utolsó termében pedig megtalálja a történet befejezését. Az egyes szám első személyű előadásmódot a látogatók közvetlenebb megszólítása, a személyesebb hangvétel érdekében alkalmaztam.

A szerepkártyák ismeretében jutnak el a látogatók a mentalitásbeli különbségeket tagláló részhez: öt tablón, a gazdálkodás, a lakáskultúra, a táplálkozás, a viselet és a vallás-nyelvhasználat témakörökön keresztül ismerhetik meg a történeti–földrajzi adottságokon nyugvó eltéréseket. Mindegyik tabló hasonló mondatkezdéssel él: Ha Ön sváb... / Ha Ön felvidéki magyar... / Ha Ön bukovinai

székely..., ami a kihúzott szerepkártya használatán alapszik. Bízom benne, hogy ezzel a megoldással többen olvassák el a szöveget, mint ha ott csak egy általános leírás lenne. Ennek az öt egységből álló résznek az is célja volt, hogy egymás mellé állítva láttassa a népcsoportok egymásról kialakított sztereotípiáit. Ezáltal ütköztettem a különböző nézőpontokat, amiből azok viszonylagossága is előtűnt: a magyarországi németek az egy székényi holmival menekült székelyeket hasonlították a cigányokhoz, de a Németországba telepített magyarországi németeket is cigányoknak nevezték új lakóhelyükön az útközben elrongyolódott ruháik miatt.

A vallás és nyelvhasználat témakörben az alábbi szövegek kerültek ki a táblókra:

„Ha Ön sváb, akkor nem vagy csak kicsit tud magyarul. 1946 után megszűnnek a német nyelvű prédikációk, gót betűs imakönyvét csak otthon használhatja, és hivatalos helyen nem beszélhet anyanyelvén. Az evangélikus templomok egy része hívek hiányában pusztulásnak indul.” „Ha Ön székely, akkor jellemzően elemi iskolát végzett. Bukovinában az 1930-as évek elejétől román nyelven folyt az oktatás, ezért nem biztos, hogy megtanult helyesen írni-olvasni magyarul, ráadásul a mezőgazdasági munkák miatt nem mindig mehetett iskolába. Új lakóhelyén sem érezheti magát teljesen otthon, hiszen nem mindenki tud jól magyarul. Egy székely asszony, akinek az egyik fia német lányt vett el, mesélte el, hogy az eljegyzési ebédén a leendő nászasszonya: »...egy szót magyarul nem tudott. Annyit mondott: etyék, ityék otthon! Mondom: köszönöm szépen. Értem, mit mond: egyék, igyék úgy, mint otthon! Nem tudta szegény«”. „Ha Ön felvidéki, akkor szülőhelyén 1945-ben megfosztották állampolgárságától és tilos volt anyanyelvét használnia. Gyermekként még volt lehetősége magyar iskolába járnia, és ha módos családból származott, akkor az elemi iskola 4. osztálya után polgári iskolában folytathatta tanulmányait. Így a Dél-Dunántúlra kerülve segíthet székely szomszédainak a levelezésben. Előfordul, hogy a szomszédos településre kell templomba járnia, mert a telepítésnél vallási hovatartozását nem vették figyelembe.”

A vasúti vagon mellett található egy emlékfal, ahová a látogatók által beküldött visszaemlékezések kerülnek ki. Tapasztalatom azonban az, hogy a látogatók nem élnek ezzel a lehetőséggel: szívesen elmesélik személyesen az egykori eseményeket, vagy rövid bejegyzést írnak a vendégekönyvbe, de hosszabb leírást nem küldenek nekünk, pedig ehhez kialakítottunk egy külön sarkot is a kiállításban, illetve azt e-mailen és postán is visszaküldhetnék.

FÉNYKÉPEK

A kiállításban nagy szerepet szántam az archív fényképeknek, mert a vizuális tartalom könnyebben hív elő érzelmeket a látogatókból, mint a szöveges leírások. Így a nézők jobban bevonódnak, jobban eljut hozzájuk az üzenet, ami lényeges a tanulási folyamatban, a látottak elraktározásában. Ehhez a Magyar Nemzeti

Múzeum Történeti Fényképtárának, a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum történeti, illetve néprajzi gyűjteményének és a bonyhádi Völgységi Múzeumnak a fényképeit használtam fel, továbbá az adatközlőim tulajdonában lévő fotókat. A Nemzeti Múzeumban a svábok kitelepítéséről és a felvidéki magyarok meneküléséről őriznek fotókat, a szekszárdi múzeum néprajzi gyűjteményében pedig a bukovinai székelyeknek a Bukovinából Délvidékre történt 1941. évi áttelepítéséről. A Wosinsky Mór Megyei Múzeum történeti gyűjteményéből a svábok két világháború közötti gazdálkodását, a Völgységi Múzeumban pedig a bukovinai székelyek népviseletét ábrázoló képek kerültek elő.⁵ Az adatközlőimnél digitalizált fényképek a lakosságcserét megelőző életmód dokumentálásához nyújtottak forrást.

A Nemzeti Múzeum gyűjteményében csupán 34 fénykép maradt fenn a lakosságcseréről, és azok egy része is csak részben meghatározott (például az 1947. augusztus 17-i, 10 darabból álló képsorozatról csak annyit tudunk, hogy a Dél-Dunántúlon készült, de a pontos helyszín nem ismert). Ezért úgy döntöttem, hogy a gyűjtemény Békásmegyeren készült 11 fényképét is felhasználom, továbbá azokat a fényképeket is, melyek a Csehszlovákiából menekülteket ábrázolják, de nem tudjuk, hogy a képeken látható személyek sorsa mi lett, hova sodorta őket az élet. Mindez a hitelesség szempontjából megkérdőjelezhető lehet, de amint a bevezetőben is említettem, az események hasonlóképpen mentek végbe az ország más vidékein is, emiatt vállalhatónak érzem a képek felhasználását. Lényegesnek tartottam, hogy a kiállítás a látogatók érzelmeire is hasson, hogy megérezzék, mit jelenthetett az otthon kényszerű elhagyása, ebben pedig nagy szerepük van a felhasznált fotóknak és a rajtuk szereplő személyeknek.

Fényképeket több helyen is alkalmaztam, ezek közül kettőt érzek különösen lényegesnek. A Magyar Nemzeti Múzeum fényképeiből készített összeállítás a vasúti vagonban négy digitális képkereten fut, ezzel érzékeltetve azt a kort, amiről közben az adatközlőkkel készített interjúk részleteiből informálódik a látogató. A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött egyik dél-dunántúli kép (mn 190) azt a jelenetet ábrázolja, amikor a falu elhagyásakor a svábok leadták kulcsaikat a kitelepítést irányító személyeknek. Ez a kép jól sűríti magába a feszültség pattant drámai helyzetet, ezért ezt ember nagyságú méretben állítottuk ki, méghozzá úgy, hogy a kulcsok előtt kitágítottuk a teret, és igazi kulcsokat helyeztünk el. A látogatók reakciói alapján jól döntöttünk, valóban megérinti őket ez a jelenet, sokan asszociálnak saját otthonuk fontosságára.

⁵ A képek válogatásában Kiscsatári Marianna (Magyar Nemzeti Múzeum), Balázs Kovács Sándor, Thuróczy Péter, Viliminé Kápolnás Mária (Wosinsky Mór Megyei Múzeum) és Csibi Krisztina (Völgységi Múzeum) voltak segítségemre.



3. kép. Nagyméretű fényképek alkalmazása. 2011. Fotó: Vass Erika

Feliratként csak egy-egy szót vagy gondolatot írtunk (például *Egy székéren az élet*, *Az új hazra reményében*, *Utra készén*), ami alapján bármelyik népcsoport tagja szerepelhetne az adott képen. Az volt a célom, hogy a történeteket előítéletektől mentes módon tárjam a látogatók elé, ezért nem akartam, hogy bárkit is befolyásoljon, éppen kinek a hányattatása látható. A képekről bizonytalanság, otthontalanság, úton levés, mély fájdalom sugárzik. Ezzel azt a gondolatomat szerettem volna érzékelhetővé tenni, hogy a személyek akár fel is cserélhetőek a képek alapján: vagyis ha valaki kívülről tudta volna szemlélni az eseményeket, más rálátása lehetett volna, és az egymás közötti különbségek hangsúlyozása helyett észrevehette volna a másikban is a szenvedő embert, aki hasonló tragédián ment keresztül.

Konkrét adatokkal (név, születés helye és ideje) az a 12 személy szerepel a kiállításban, akiknek személyes sorsa képezi a kiállítás központi szálát. Ők vállalták azt is, hogy a nyilvánosság előtt mondják el családjuk kálváriáját. Arra törekedtem, hogy a lehetőségekhez képest részletekben gazdag, eltérő jellegű sorokat mutassak be. Az 1927-ben született Fetzer Lőrincnét 1945 januárjában hurcolták el malenkij robotra, majd Németországba szállították, ahonnan hazaszökött Magyarországra. Az 1937-ben született Koch Ádámné szülei a Volksbunddal szemben megalakult Hűséggel a hazához mozgalom tagjai voltak, ám ennek ellenére – jelentős vagyonuk miatt – el kellett hagyniuk otthonukat, és egy másik településre, jóval kisebb házba kellett költözniük. Az 1930-ban született

Forster Keresztély családja szintén tartózkodott a Volksbundtól, Koch Ádámnéhoz hasonlóan ugyan a családon belül németül beszéltek, de magyar iskolába jártak. Az interjúkból az is kiderül, hogy a későbbi években egyre többen kötöttek vegyes házasságot, így például Forster Keresztély még sváb lányt vett el, de egyik menyé felvidéki magyar, a másik bunyevác származású.

FILMEK

A kiállításban két filmet nézhet meg a látogató. Az adatközlők kiválasztásánál az volt az egyik lényeges szempont, hogy a kamera előtt is merjenek őszintén megnyílni. Kutatásaim során talákoztam olyan emberekkel is, akik még a 2011. évi népszámláláson sem merték bevallani német anyanyelvüket és nemzetiségüket, mert attól féltek, hogy ebből még káruk származik, mint arra az 1941. évi népszámlálás adatai kapcsán sor került. Egykori adatközlőim közül többen elcsodálkoztak, hogy mások a kamera előtt is fel merték vállalni életüket, mert az ő falujukban eddig nem került sor nyílt kibeszélésre a német és a magyar lakosok között. Úgy érzem, abban, hogy mindenki nyíltan felvállalhatta az identitását, szerepe lehet egy kiállításnak is, ezért koncentráltam azokra az emberekre, akik szívesen meséltek hányattatásaikról.

Adatközlőim 1924–1937 között születtek, az idő előrehaladtával a legidősebb személy is még legényként élte át a történeteket. A hányattatást felnőtt fejjel elszenvedő generáció azonban már elhunyt. Ez abból a szempontból befolyásolhatta az elmondottakat, hogy a fiatalabbak minden bizonnyal valamelyest rugalmasabbak voltak a változások után, mint szüleik, nagyszüleik, akiket egész életük munkájától szakítottak el.

A film elkészítésében Gyarmathy Líviának Andrásfalvy Bertalannal 1982-ben készített *Együttélés* című dokumentumfilmje motívált, mely egy somberekai sváb lány és egy palotabozsoki székely legény lakodalmára fűzve elevenítette fel a lakosságcserét. Mivel én a filmet a kiállításához készítettem, jobban kellett ügyelnem az idő rövidegére, hiszen tudom, hogy a látogatók többségének nincs ideje megnézni egy 1,5–2 órás filmet. Emellett az volt a célom, hogy minél több szereplő megszólaljon, így a különböző perspektívák segítségével még árnyaltabb képet adhassak. A riportalanyaim összeszedetten, jól felépítetten mondták el a történeteket. Ez nyilván abból is adódik, hogy az eseményeket már sokadjára elevenítették fel, és így kész szövegpanelekkel rendelkeztek. Véleményem szerint hitelesnek tekinthetők az amúgy mindig szubjektív visszaemlékezések, nem festettek idealizált képet, és épp azért álltak a kamera elé, hogy másoknak is tudtára adják, miket kellett elszenvedniük.

Az anyag feldolgozása során sem kívántam érzelmileg túlfűtött történetet kerekíteni, megmaradtam a dokumentarista ábrázolásnál, szemben például az

adott politikai hatalomnak alárendelt egykori filmhíradókkal. A kiállításban szereplő filmhez Bátaszéken, Bonyhádön, Cikón, Kisdorogon, Lengyelen, Majoson és Mórágyn készítettünk interjút 19 emberrel. Közülük 12 személy történetéből állítottunk össze egy kronológiai sorrendre építő filmet, melynek utolsó részlete a csoportok közti különbségekre és az együttélésre koncentrál. Azért döntöttem a több helyszínen történő forgatás mellett, hogy a látogatók ezáltal is megértsék, ez a történet nem csupán a hidasiakról szól, illetve a filmben szereplők révén nagyobb közösség érezheti magáénak a kiállítást.

A másik film a térkép mellett látható: egy idős bukovinai székely házaspár meséli el, milyen göröngyös úton jutottak el Bukovinából a Tolna megyei Majosra. Ez a személyes hangvétellő film közelebb hozza a múltat a látogatókhoz, a filmben megjelenő térkép révén pedig térben is látható válnak az 1941–45 között a bukovinai székelyek által megtett nagy távolságok.

TÁRGYAK

Míg a látogató a ház első részében eredeti tárgyakkal találkozik, addig ebben a részben az installáció (pl. vasúti vagon, kulcsok) és a tárgymásolat (a festett ládáé) adja a történeti háttér felvillantó látványt, a tartalom pedig a személyes élettörténetek köré épül. Ami ennek a résznek az erejét adja, és ami miatt jól kiegészíti az első részt, az az értelmező és elemző közeg, amelynek segítségével a látogató elmélyülhet annak a történelmi folyamatnak a megismerésében, ami hozzájárult az első részben létrejött tárgye gyűttes kialakításához.



4. kép. *A menekülő székelyek szekere.* 2011. Fotó: Deim Péter

A filmben elhangzik, hogy a bukovinai székely menekülők 1944 őszén a Délvidékről csupán néhány apróbb tárgyat tudtak magukkal hozni egyetlen szekéren. Ezt jeleníti meg az első szobában látható, 1920-ból származó festett láda másolata a szekér tetején, amely közvetlen kapcsolatot teremt a két kiállítási egység között.

A vasúti vagon az eredeti marhaszállító vagonok másolataként készült el, és két történet felidézésére szolgál: egyrészt az a kb. 50.000 személy tette meg ilyen vagonokban az utat, akiket Magyarországról malenkij robotra hurcoltak el 1944–45 telén, másrészt a németországi kitelepítésekhez használtak ilyen vagonokat. Az adatközlőim egyöntetűen úgy emlékeztek vissza, hogy ezeket zsúfolásig tele-töltték emberekkel, a WC helyett egy lyukat vágtak a padlóba. Ennek a zsúfoltságának az érzékeltetésére a vagonba durva anyagból készített hengereket lógat-tunk be, hogy a látogatók kényelmetlenül érezzék magukat. Az archív képekből készített válogatás megtekintése közben két hangbejátszásra figyelhetnek a látogatók: az egyik az 1927-ben született Fetzer Lőrincné személyes visszaemlékezése arra, amikor 17 évesen elhurcolták malenkij robotra, a másik részlet pedig egy cikói imádságos könyvbe bejegyzett szöveg felolvasása, amit egy Németországba kitelepített személy írt le tört magyarsággal.



5. kép. *A vasúti vagon a hidasi kiállításban.* 2011. Fotó: Vass Erika

MÚZEUMPEDAGÓGIAI FOGLALKOZÁSOK

Az előítélet-mentes gondolkodás kialakítása az egyik központi célja a kiállításhoz kapcsolódó múzeumpedagógiai programoknak is. Persze könnyebb dolgunk van olyan fiatalok körében, akik már nem éltek át személyesen az eseményeket, de sajnos a médiából kaphatnak téves információkat, ami alapján előítéletek bennük is kialakulhatnak. Az is lényeges, hogy a jövőben megelőzzük hasonló esetek megtörténtét, ehhez viszont a szemlélet tudatos kialakítása szükséges. Molnár József múzeumpedagógus munkatársammal általános iskola 7–8. osztályos tanulói (Molnár – Vass 2011a) és gimnázium III–IV. osztályos diákjai (Molnár – Vass 2011b) részére készítettünk foglalkoztató füzetet, lévén a két korosztály befogadó szintje más és más. Az alapkoncepció mindkét esetben ugyanaz, a foglalkozás a Múzeum három portáját érinti.

A Kisalföld tájegység jánossomorjai és harkai sváb házaiban a diákok megismerik a két világháború között itt élt sváb családok életkörülményeit, hagyományait, majd a hidasi házban a bukovinai székely család életét. Az első két helyszínen a diákok öt-öt csoportban dolgozzák föl a látottakat, melyhez alapot a jánossomorjai házban 1925-ben született Maria Kranner visszaemlékezése nyújt (ház és porta, gyerekek élete, felnőttek élete, ünnepek és szokások témakörök).⁶ Molnár József a foglalkozás kidolgozásának elején internet segítségével felkutatta Maria Krannert, aki épp akkor települt haza Németországból, és épp Szentendrére. A kapcsolatfelvétel után a jánossomorjai házban készített az idős hölgygel filmet, aki egy alkalommal a hidasi házban egy bukovinai asszonnyal közösen is mesélt gyermekkoráról a diákoknak.

A hidasi házban négy csoportra oszlanak a tanulók: Zentai Tünde hidasi gyűjtéseit (pl. a Biszak Ferencné Varga Juliannával készített interjút),⁷ Maria Krannernek a kitelepítésre vonatkozó visszaemlékezését és a hidasi kiállítás egyik filmjét dolgozzák fel. Ezt követően mindenki húz egy szerepkártyát, majd a jelenlévők az adott személy származása alapján három csoportba (bukovinai székelek, felvidéki magyarok, svábok) rendeződnek, és előbb egymás között dolgozzák fel sorsukat, majd végezetül minden csoportból egy-egy fő mesél a másik két csoport tagjainak. Persze ez csak a foglalkozás váza, a lényeges az, hogy mindez intenzív beszélgetés keretében történik, a diákok reflexióira építve alakítjuk a foglalkozás menetét, attól függően, mi fogja meg őket a történetből, milyen kapcsolódási pontot találnak a múlt és saját élethelyzetük között.

⁶ Kranner Mária visszaemlékezése. Passau, 1994. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Magyar Népi Építészeti Archívum E-121.

⁷ Szabadtéri Néprajzi Múzeum Magyar Népi Építészeti Archívum E-295.



6. kép. A múzeumpedagógiai terem részlete. 2011. Fotó: Vass Erika

A múzeumpedagógiai terem berendezése a kiállítás többi részéhez igazodik, az asztalok itt is nyers, durva kialakítású faládák. A látogatók demonstrációs tárgyakkal válogathatják ki azt a fejenkénti 20 kg-os csomagot, amit a kitelepítettek magukkal vihettek Németországba. Mágneses kártyákon pedig ma használatos tárgyak képeit találják, melyekből saját életükre gondolva válogathatják ki, hasonló helyzetben ma mit vinnének magukkal. Ez a feladat talán azért is vonzza a látogatókat, mert a fogyasztói világunkban rengeteg tárgy vesz bennünket körül, és teljesen más a tárgyakhoz való viszonyunk, mint egykoron.

A KIÁLLÍTÁS FOGADTATÁSA

2012 januárjában a kiállítás New Yorkba utazott, ahol a New York-i Magyar Kulturális Központban került bemutatásra. A *Leave Everything Behind... The Micro-history of Forced Migration in Central Europe after World War II* címet viselő tárlat a Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Kulturális Központ hosszútávú együttműködésének első állomásaként jött létre. A hidasi házban élt személyek sorsa jól tükrözi a soknemzetiségű közép-európai térség etnikai konfliktuskezelését, ami a multikulturális New York-i közegben sajátos színezetet kapott.

Fülemile Ágnes, a New York-i Magyar Kulturális Központ igazgatója azért választotta ezt a kiállítást, mert ráirányítja a figyelmet arra, hogy a személyes

történelem is része a nagy narratívának: mindenki élettörténete tanulságos és megőrzendő. Ily módon a kiállítás koncepciójában kapcsolódik ahhoz a kutató, gyűjtő programhoz, amit az intézet szeretne elindítani *Személyes történelem – kezős örökség: amerikai magyarok történetei* címmel. A kiállításához szükséges néprajzi tárgyak egy részét (asztal, székek, edények) az 1955-ben alapított *American Hungarian Foundation* New Brunswickban (New Jersey) található *Hungarian Heritage Museum* adta kölcsön. Izgalmas volt az intézmény raktárában szétnézni, mi mindent vittek magukkal Magyarországról az új hazába vándorló személyek.

A kiállítás az Intézet több rendezvényének háttérül szolgált, ezek közép-pontjában szintén a 20. századi Közép-Európa kényszerű telepítési folyamatai álltak (például egy irodalomtörténeti előadás Herta Müllerről és Kertész Imréről; egy beszélgetés Visky András erdélyi drámaíróval, aki kétéves volt, amikor édesanyját a hét gyermekkel kitoloncolták a Duna-delta egyik deportáló táborába).

A hidas vendégkönyv bejegyzéseinek nagy része (eltekintve az „Itt jártunk” sablonos beírásoktól és a gyerekrajzoktól) a kurátor szándékának célba érését mutatja:

„Nekünk ez a történelem sodrában egy elég új világot mutatott meg a történelemben. Újdonság volt számunkra.” „Bízunk benne, hogy ilyen szörnyűség soha többé nem fog megtörténni. Köszönjük, hogy a kiállításon keresztül megismerhetik az emberek – azok is, akiknek családjuk nem volt érintett – milyen kegyetlenül lehetett emberi sorsok felett döntenii!” „ÓRIÁSI szükség van, hogy minden korosztály tisztába legyen a KITELEPÍTÉS valóságos gyötrelmeivel. Nem tudom ma kibírnánk-e ilyen sorsot.” „Nagyon érdekes volt bepillantani a múltba! Szomorú, hogy ilyen sok ember élete megváltozott egy csapásra. Köszönjük a tájékoztatást!” „Mély borzongó gondolatokat támasztott bennünk a kiállítás.” „Döbbenet! Tolna Megyéből érkeztem. Tudtam arról, amit itt láttam, hiszen én sváb ősökkel rendelkezem. Apósom felvidéki. Nagyon sok elbeszélést hallottam már. Viszont látni tárgyakkal teljesen más! Rémisztő, amit tettek az emberekkel. Néztem a fényképeken az arcokat és csak szédültem! Köszönöm.” „Nagyon torokszorító és jól összeszedett kiállítás láthattunk. Kell az ilyen, hogy emlékezzünk.” „Köszönjük szépen a kiállítást, ilyenkor értékeli az ember az életét, mikor látjuk régen milyen szörnyűségek történtek.” „Nagyon megviselt a kiállítás és az előadás. Bízunk benne, hogy a leszármazók majd feldolgozzák lelkiükben az »őseik« fájdalmát. Ezt kívánjuk mindnyájuknak.”

Összegzés

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban létrejött kiállításnak az a jelentősége, hogy a bemutatott szituációk mögötti információk feltárását célul tűző irányzat egyik első eleme. A személyes narratívák által egy-egy téma azokat a látogatóinkat is jobban megéri, akik korábban nem hallottak az eseményekről. Az értelmezés

elengedhetetlen részévé vált a látottaknak, és ez a kiállítás is azt jelzi, hogy az intézmény építészeti múzeumból az embert középpontba állító életmód múzeummá vált.

Felhasznált irodalom

- ALBERT Gábor
1983 *Emelt fővel*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó
- ASSMANN, Jan
1999 *A kulturális emlékezet*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó
- CSUPOR Tibor
1987 *Mikor Csikéből elindultam*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó
- ÉBLI Gábor
2005 *Az antropológizált múzeum*. Budapest: Typotex Kiadó
- FEJŐS Zoltán
2003 *Tárgyfordítások. Néprajzi Múzeumi tanulmányok*. Budapest: Gondolat
- FRAZON Zsófia
2011 *Múzeum és kiállítás. Az újrarajzolás terei*. Budapest – Pécs: Gondolat – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék
- FÜZES Miklós
1991 Völgységi forgószél. Népeségi viszonyok változásai a régióban. In Szita László – Szóts Zoltán (szerk.): *A Völgység két évszázada*. 33–44. Bonyhád: Völgységi Múzeum
- NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna
2012 *Új módszerek és eszközök szabadteri múzeumok állandó kiállításainak létrehozására*. Kézirat. Debrecen: Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
- SZÓTS Zoltán
2001 A bukovinai székelyek migrációjának kérdőíves vizsgálata. In Szita László – Szóts Zoltán (szerk.): *A Völgység huszadik százada. Struktúrák és konfliktusok*. 143–150. Bonyhád: Magyar Történelmi Társulat Dél-Dunántúli Csoportja, MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Város- és Helytörténeti Munkabizottsága, Völgységi Múzeum
- TÓTH Ágnes
1993 *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat
- 2008 *Hazatértek. A magyarországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezte*. Budapest: Gondolat
- VADKERTY Katalin
2007 *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Pozsony: Kalligram
- VASS Erika
2001 Társadalmi, térbeli és időbeli határok Kübekházán az 1850–1950-es évek házassági anyakönyvei alapján. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Néprajzi tanulmányok. Studia Ethnographica*. 3. 99–149.
- 2002a Egy cikói német ház élete. *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve*. 24. 443–469.
- 2002b Cikó, Mikes utca 9. In Fatuska János – Lackner Mónika – Mészáros Veronika – Vass Erika (szerk.): *Ház történetek. Német sorsok a Duna mentén*. A Néprajzi Múzeum Kamarakiállítása 9. Budapest: Néprajzi Múzeum

- 2003 Ruha teszi az embert? Tájak, népek, viseletek Tolna megyében. *Múzeumi Hírlevél* XXIV. 152–153.
- 2005 Eltérő értékrendek egy völgyégi faluban a 20. század második felében. In T. Beczki Ibolya – Sári Zsolt (szerk.): *A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19–20. században. Tanulmányok a Dél-Dunántúlról és Észak-Magyarországról.* 135–153. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum
- 2013 *A történelem sodrában. Lakosságcseré a Dél-Dunántúlon az 1940-es években. In the course of history. Population exchange in Southern Transdanubia in the 1940s.* Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum
- VASS Erika – MOLNÁR József
- 2011a *Népek, nyelvek, kultúrák.* Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum
- 2011b *Maria és Julis: „...mindent ott kellett hagyni.” Foglalkoztató füzet A történelem sodrában című állandó kiállításhoz.* Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum
- VIDECZ Ferencné
- 1999 *Fejezetek Hidas történetéhez.* Hidas: Önkormányzat
- ZENTAI Tünde
- 2003 A hidasi ház és telek berendezése. *Ház és Ember* 16. 177–192.
- 2005 A Dél-Dunántúl tájegység. *Téka* 2005/1.

Erika Vass

THE MUSEUM REPRESENTATION OF POPULATION EXCHANGE IN
SOUTHERN TRANSDANUBIA IN THE 1940S – AN EXHIBITION OF
THE HUNGARIAN OPEN AIR MUSEUM

The Hungarian Open Air Museum presents the folk architecture and interior furnishings of rural Hungary on 60 hectares. Besides the architectural characteristics the representation of peasant life worlds (working processes, folklore elements etc.) has been more and more emphasised in the recent years. As part of this trend curators of the institution create indoor exhibitions which interpret the interiors. The display of historical events from the aspect of microhistory follows this tendency. The exhibition at the backroom of the Hidas house of the Museum is one of the first examples of a trend aiming to unfold background information of represented situations. This exhibition focuses on presenting a forced population exchange of the post-World War II era through personal narratives. As opposed to canonised history, visitors can get to know the impact these events had on everyday life on the basis of ethnographic research. Twelve interviews are in the focus of the exhibition, all conducted with people who had gone through the events. We intended to achieve a deeper emotional involvement of the visitors through the use of interpretation devices.

Keywords: relocation, Danube Swabians, Szeklers of Bukovina, Hungarians of Upper Hungary, open air museum, microhistory